

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter...

Jahr: 1741

Kollektion: Zoologica

Werk Id: PPN369546628

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PID=PPN369546628> | LOG_0177

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369546628>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

macerata, dein hæc obvelant ficcis Musæ foliis, quæ per menfem adferant in loco claufo vel olla, tum hæc frufta verum adquirunt *Calambaci* odorem ac formam.

Fraus tamen mox detegitur, fi comburatur, vel ore maficetur hoc lignum, quum odor & fapor utriusque hujus ligni multum variant.

Verum eft, utraque effe amara, fi manducantur, *Calambaci* vero amarities ad *Corticum Citri* accedit faporem, grataque eft, *Garô Laut* autem *Abfynthium* vel *Aloë* æmulatur.

Boeronenfes totos hujus arboris ramos comburant circa arva fua *Oryza* confita, horumque fumo mures fugare volunt, qui magnum ipfis adferunt damnum: Quidam inter urendum folia arboris *Lolowaral* feu *Lolowaran* addunt, Boeronenfibus *Fatabu Befaar* dictæ, quæ frepitu ac ftridore mures fugant: Baleyenfes ex albo hujus arboris ligno albos formant *Cothurnos*, quum lentum ac leve fit, quos *Magnates* pedibus fuis geftant.

Si quis comperiat, ipfi vifum effe tenebricofum tam fumo hujus ligni, quam aliorum odoratorum lignorum, oculos fuos abluet cum liquore, qui ex calicibus *Globæ* exprimitur, quibus fructus infident.

CAPUT TRIGESIMUM OCTAVUM.

Arbor Lactaria. Manga Brava.

ALtera lactifera arbor a vulgo pro fpecie filveftris *Mangæ* habetur, nos potius ipfi peculiare tribuimus genus. Magnitudinem habet *Mangæ*, truncum gerens tenuiorem, virum plerumque craffum cum cortice glabro, comam cæterum gerit quoque extenfam, ejus rami funt pingues, graves, fragiles, deorfum flexi, nigricante obducti cortice, nodofi, acti in articulos forent divifi, adfcenfum negant ob fragilitatem, exceptis craffiffimis ramis.

Folia irregulari ordine arcte fibi juncta locantur, *Mangæ*que foliis fimillima funt, fed multo majora, octo nempe digitos vel decem plerumque longa, binos vel binos cum dimidio lata, in junioribus arboribus duodecim & tredecim longa, tres lata, flaccidiora autem magisque fuccofa funt *Mangæ* folia, fupérieure parte latiffima, in obtufum apicem definentia, atque inferius fenfim anguftata. Horum coftæ ac nervi albicant, oblique decurrunt, nec ita parallelæ funt ac in *Mangæ* foliis, fciebie quafi & verrucis obfeffa videntur, quod fit a mufcarum ovis in illis latitantibus, quum decidunt, rubent infar *Cancrorum* coctorum.

Flos ex vagina provenit ex binis tenuibus foliolis compofita, inferiorque floris pars ex ftella quafi confat, ex quinque anguftis & late virentibus petalis conftructa, quæ pro peculiari haberetur flore, ex hujus autem centro verus erigitur flos longo tubo confans, & in quinque ampla & alba petala fefe aperiens, formam *Narciffi* referens. Hujus petala funt flaccida, fuperius fubrotunda & lata, brevi reflexo apice conftantia, uti & ipfa folia finuofa funt, in illorum centro tubus quinquangularis & concavus apparet, oris confans rubris & dentatis, fimbriatus quafi, fine ullis ftaminibus, odoris expers.

Post fupremi floris lapfum fructus ex centro inferioris ftellæ excrefcit, qui pomum eft nunc rotundum, nunc ex oblongo ovale, magnitudine femi perfectæ *Mangæ* vel fructus *Condondong*, hic nempe in Amboina, in Macaffara enim aliisque Occidentalibus infulis duplo fere majores funt hi fructus, infar *Granati* nempe, externe glabri, pallide virentes, tenui pellicula tefti, fub qua pilofa reconditur fubstantia ex craffis ac lignofis fibris conftructa, quæ in ejus centro nucleum continet *Pruni* magnitudine & *Caftanæ* fubstantia, fed pinguiorem & cibo ineptum, im-

Tom. II.

is, daar na bewindenze die met drooge *Piffang*-bladeren, en bewaren die een maand lang in een beftooten plaats of pot, zo bekomen deze ftukken den reuk en aanzien van opregt *Calambacq*.

Het bedrog werd echter datelyk ontdekt, als men 't brand; of in de mond kaauwt, want reuk en fmaak veel van deze beide verfchillen.

Het is wel waar, datze alle beide bitter in de mond zyn, maar de bitterheid van 't *Calambacq* trekt na de *Citroen*-fchillen, en is aangenaamer, maar deze trekt na *Alzem* of *Aloë*.

De Boeroneezen branden de geheele takken van deze boom ontrent bare rysvelden, willende met dien rook alle muizen verjagen, die het gezaaide groote fchade doen. Zommige fnyten in het branden de bladeren van den boom *Lolowaral* of *Lolowaran* daar by, by de Boeroneezen *Fatahu Befaar* genaamt, dewelke met baar knerffen en kraaken dezelve verjagen. De Baleyers maken uit het witte hout van dezen boom bare witte trippen, om dat het taai en ligt is, die de voornaamfte perzoonen aan bare voeten dragen.

Als iemand bemerkt, dat hem het gezigt verdonkert is, zo wel door den rook van dit, als andere welriekende houten, die zal de oogen waffen met de vogtigheid, die men uit de kolven van de *Globa* drukt, daar de vrugten aanwaffen.

XXXVIII. HOOFSTUK.

De wilde Manga-Boom, ofte het Melk-hout.

DEn tweeden Melk-boom werd van den gemeenen naam voor een zoorte van de wilde *Mangas* gehouden, maar wy willen hem liever zyn geflagt op zig zelven laten houden: hy is in de grootte van een *Mangas*-boom, doch met een dunder ftam, gemeenelyk een man dik, en een effene fchorffe, anders mede van een uitgebreide kruin, de takken zyn vet, fwaar, bros, nederwaarts geboogen, met een fwartachtige fchorffe bedekt, en wat geknopt, als in leden verdeelt, men kanze niet beklommen, om datze zo ligt breeken, of men moet op de dikke takken ftaan.

De bladeren ftaan zonder order dicht op malkander, en zyn de *Mangas* bladeren zeer gelyk, doch veel grooter, te weten, in 't gemeen acht en tien duimen lank, twee en derde-halven breed, aan de jonge boomen twaalf en dertien lank, drie breed, flapper en zappiger, dan de *Mangas*-bladeren, van vooren op het breedft, met een ftompe fpits, en naar achteren allengskens toefmallende. De ribben en zenuwen zyn witachtig, fchuins, en zo evenwydig niet, als aan de *Mangas*-bladeren, zy zyn meeft fchurft van aanzien, en met vratten bezet, in dewelke *Vliegen*-eyers fchuilen, alze afvallen, werdenze vuur-root, als gekookte kreeften.

De bloeme komt uit een boozé of fcheede van twee dunne blaadjes gemaakt, en beftaat het onderfte van de bloeme uit een ftierre, mede van vyf fmalle en ligt-groene blaadjes gemaakt, dat men voor een byzonder bloem zoude aanzien, maar uit de midden van dezelve komt eerft de regte bloeme voort, met een langen bals, en in vyf breede witte bladeren geopent, in de gedaante van een *Narciffus*. Deze blaadjes zyn wat flap, van vooren rond, en breed, met een korte omgedraaide fpitze, gelyk de bladeren zelfs wat bogtig ftaan, in de midden ziet men een vyfhoekige hõlle pype, met roode kanten, die wat gekartelt zyn, als franjen, zonder eenige draaden in de midden, en zonder reuk.

Na het afvallen van de bovenfte bloem, waft de vrugt uit het midden van de onderfte ftierre, zynde een *Appel*, zomtyds rond, zomtyds lankwerpig ovaal, in de grootte van een half volwaffene *Manga*, of de vrucht *Condondong*, te weten hier in Amboina: want op Macaffer en andere *Wefte*lyker Eilanden werdze wel tweemaal zo groot, te weten, als een *Granaat*, van buiten glad, ligt-groen of bleek, met een dun buideken bekleed: daar onder leid een hairige fubstantie van grove en boutachtige draden gemaakt, dewelke in baar midden verbergen een witte beeft, in de grootte van een *Pruim*, en fubstantie als *Caftanjen*,

Hh 2

doch

mo noxium; a Malayensibus faltem & Portugallis funestus cenfetur; in hisce vero regionibus nihil aliud compertum est, nisi quod fructus hic seu nucleus immaturus imprudenter comestus magnam adferat anxietatem.

Lignum est album, molle, & facile exsiccandum, in vetustioribus arboribus circa medullium cinereum: Omnes hujus arboris partes, ubi etiam laesae, copiosum fundunt lac, majori sane copia & tenuius quam in praecedente, unde non male haberi posset pro arborecente *Tithymali* genere, hoc tamen lac non ardet vel linguam mordet; sed fatuum est cum nauseosa amaritie mixtum.

Plurimum crescit in oris maritimis vel haud procul ab iis, ut & ad ripas fluminum in locis planis ac cœnosis. In paludosis vero locis ita luxuriat & crassescit instar crassissimae Mangae, multo majores proferens fructus ac folia quam supra descriptum fuit. Bini saepe etiam fructus oppositi sunt tanquam testes in scroto, binis diversis nucleis constantes.

Maturi ejus fructus magna copia in litus projecti inveniuntur a pellicula exteriore denudati, ita ut nil nisi fibrosa substantia restet.

Nomen. Latine *Arbor Lactaria* ad distinctionem *Herbae Lactariae*, quae est *Tithymalus*. Belgice *Melk-bout*. Portugallice & Malaice *Manga Brava*, & generali vocabulo *Caju Suffu*. Amboinice *Wabba* & *Wabbo*, in Hoemohel *Yabbal* & *Obopaë*. Ternatice *Goro*, & *Gorogoro*. Macassarice *Lambuto*. Baleyice *Bintaro*, & *Sassuru Utan*. Quidam Malaice illam quoque vocant *Caju Gretje*, quod quidam pronunciant *Caju Gorita*. Male a quibusdam vocatur *Caju Matta Buta* seu *Blint-bout*.

Locus. Nota est hæc arbor per plurimam Indiae partem, praesertim in magnis aquosae Indiae insulis, quae aestuariis constant, & per quas magna decurrunt flumina; maximae hujus speciei arbores in Macassara crescunt, uti putatur.

Ufus. Licet huic arbori noxia adtribuatur vis, non tamen ita periculosa est, quin aliquid ingeri possit. Injuriam ipsi itaque faciunt, qui illam inter arbores excœcantes ponunt, haud enim compertum fuit oculis noxam adtulisse, quum ejus lac neutiquam sit adeo causticum & acre quam praecedentis, unde & Amboinensium quidam hujus recentia & juniora folia in olus coquunt & comedunt uti reliquarum herbarum, quod olus leniter alvum subducit, hoc tamen lac forti ac purganti valet vi, sed non fortiter operatur in biliosos, sed tantum pituitosos & aquosos evacuat humores.

Frusta corticis trunci adhibentur illarum arborum, quae a mari distant, ad palmæ longitudinem, vel frustum radicis spithamam longum, abradatur ejus pars exterior rugosa, quae abjicienda est, cætera pars usque ad ipsum lignum in tenuissimam radatur scobem, quam subige aqua junioris Calappi, transcola per linteum, ejusque lymphæ poculum ingere, ac mox Pinangam masticam contra nauseam, post binas horas sine molestia alvum commovebit & subducet, ita tamen, ut quis incedere, viamque prosequi possit; Dum autem hujus potionis satis magna copia ingerenda est, hinc quidam hanc rasuram præparant cum anatica aceti & aquae portione, vel solo cum aceto debiliori, cujus binos cyathos, qui ad potum Thee in usu sunt, adsumunt, quod melius operatur, nec ita nauseosum est. Hoc Amboinensium vulgare & quotidianum est purgans, quod ab Europæorum familiis nunc etiam receptum & in usum vocatum est. Expertus tamen fui in quibusdam temperamentis parum operari, licet magnus ejus ingeratur haustus, e contra in aliis, qui minorem adsumpserant dosin, fortissime operatum fuisse, cujus causa est; quod in quibusdam humores non ita sint præparati, nec tanta copia, quam in aliis. Si quidam velint bis terve alvum depungere, depurata radicis frustum sumunt, quod cum Pinanga masticant, ejusque deglutiunt succum. Juniorum arborum cortex non ita fortiter operationem suam exercet quam adultiorum: Sunt etiam quidam, qui non certam observant dosin, tantamque depurati corticis sumunt quantitatem, quanta ipsis lubet, quem cum aqua subigunt, cui *Oryza incocta* fuit. Interiores fructus nuclei, uti supra dictum fuit, noxii sunt hominibus & animalibus, crediturque, si magna ingerantur.

doch vetet, tot eaten gansch ondienslyk, ja zelfs schadelijk; immers by de Maleyers en Portugeezen werdze voor doodelyk gebouden, doch in deze landen heeft men niet anders bevonden, als dat de onrype vrucht of korrel onvoorzigtig gegeten, een groote benaauwtheid aanbrengt.

Het hout is wit, week, en ligt opdroogende, aan de oude boomen omtrent het bert asch-graauw: Aan alle kanten daar men dezen boom quetst, inzonderheid aan de takken, loopt 'er de melk overvloedig uit, immers rykelyker, en dunder, dan aan de voorgaande, daarom men niet qualyk oordeelen zoude, dat het een boomachtig geslagte zy van *Tythymalus*, echter is deze melk niet beet of scherp op de tonge, maar eer luf, en met een walgelyke bitterheid vermengt.

Hy wast meest aan de Zeekant, of niet ver daar van af, aan de oevers van de rivieren, daar het vlak en slyk is: In moerasige plaatzen word by zo dik en woest, als de grootste Mangas-boom, met veel grooter bladeren, en vruchten, als boven staat. Men vind ook dikmaal twee vruchten tegens malkander gewasschen, als een Scrotum, ook met twee bezondere korrels.

De rype vruchten ziet men in meenigte langs den strand opgeworpen, van de buitenste huid gezuiverd, dat men 'er niets aanziet, als de draadige bolster.

Naam. In 't Latyn *Arbor Lactaria*, tot onderscheid van de *Lactaria Herba*. 't welk is de *Tithymalus*. In 't Duits *Melk-hout*. Op 't Portugees en Maleys *Manga Brava*, en in 't generaal *Caju Suffu*. Op Amboins *Wabba* en *Wabbo*, op Hoemohel *Yabbal* en *Ohopæ*. Op Ternaats *Goro* en *Gorogoro*. Op Macassars *Lambuto*. Op Baley's *Bintaro*, en *Sassuru Utan*, sommige noemen 't ook in 't Maleys *Caju Gretje*, 't welk sommige uitpreken *Caju Gorita*, qualyk werd het van sommige *Caju Matta Buta*, of *Blind-hout* genaamt.

Plaats. Het is bekend meest door geheel Oost-Indiën, inzonderheid op de groote Eilanden van Water-Indiën, die groote rivieren en moerasige voorlanden hebben. De grootste vallen op Macassar, zo men meent.

Gebruik. Hoewel dezen boom een schadelijke kragt werd toegeschreeven, zo is het nogtans zo zorgelyk niet, of men kan daar wat van in 't lyf neemen. Zy doen hem ook ongelyk, die hem onder de soorten van *Blind-hout* reekenen, want men heeft gene ervaringe, dat hy de oogen heeft schade aangedaan, zynde hy lang zo beet en scherp van natuur niet, als de voorgaande, daarom sommige Amboineezen de jonge bladeren van dezen boom, als ander moeskruid, kookten en eeten, 't welk slegts een zagten kamergang maakt; de melk evenwel heeft nog al een sterk purgerende kragt, doch tast de galachtige humeuren niet sonderlyk aan, maar alleen de pituiteuze en wateragtige.

Men neemt de stukken van de schorse des stams, die wat van de Zee afstaat, een band lank breed, of een stuk van de wortel een span lank, schraapt het buitenste ruige af, en smyt dat weg, de rest tot het hout toefschraapt mede klein, en kneet dat in het water van de jonge Calappus, vringt het door een doek, en drinkt daar van een goed water-glas vol, straks daar op een Pinang kauwen de voor het walgen, zo zal het na een paar uren zonder groote molestie den buik beroeren, en wakker afzetten, doch dat men daar by gaan en staan kan. Dewyl men nu dit goedje in een groote meenigte moet inneemen, zo kneeden het sommige met half Azynen water, of wel heel en al met slappen Azyn, en neemen daar van een paar Theekopjes vol in, 't welk beter werkt, en minder walging veroorzaakt. Dit is der Amboineezen gemeene en dagelyke purgatie, dewelke nu ook by de Europiaansche familien aangenomen werd. Echter heb ik ervaren, dat het in sommige Complexien weinig werkt, al wierd daar een grooten dronk van gedaan, en daar en tegen in minder quantiteit aan andere vry sterk, waar van de oorzaak is, dat het de humeuren by de eene zo niet geprepareert, nog in zulke menigte vind, als by den anderen. Sommige willende maar twee a drie stoelgangen maken, nemen een stukje van de wortel schoongemaakt, en knouwen het zelve met Pinang, en swelgen het laatste zap daar van in. De schorse van de jonge boomen werkt ook zo sterk niet, als van de oude. Ook zynder, die geen zekere maat voorschryven, nemende maar zo veel gezuiverde schorse, als hun zelfs goet dunkt, kneeden dezelve in water, daar reyst in opgekookt is. De binnenste korrels, als boven gezegt, zyn schadelijk voor menschen en vee, en men geloof, dat ze te veel gegeten, dooden kunnen. Immers de Portugeeze Schryvers vermelden zulks van hare *Manga Brava*, gelyk

rantur copia, mortem adferre; Portugallici faltem scriptores hoc narrant de sua *Manga Brava*, uti & alii plures mihi etiam indicarunt; in Occidentalibus Indiæ partibus multo magis nocere quam in Orientalibus insulis. Nihilominus tamen ex hisce nucleis ad solem exsiccatis exprimitur oleum haud magno labore, quod idoneum est ad lampades; multumque adhibetur in illum finem in Macassar: Pasta, ex qua Oleum expressum fuit, cum Gossypio mixta in Candelas formatur vulgo usitatas, sed gravem hæc fundunt odorem.

Ternatenses adeo timent hanc arborem, ac incolæ harum regionum præcedentem excœcantem arborem, nec placide sub illa sedebunt aut quiescent arbore, nec ejus lignum adhibebunt ad focum, ut quemdam cibum per hoc coquant, dicentes malignitatem inde contrahere, corpusque commovere, ejus vero lac illiniunt ictibus piscis *Sabandar*, quos curat.

Anno 1678 in Amboina ex hoc ligno carbones inceperunt exurere tenues & leves, qui apti sunt conficiendo pulveri pyrio, meliusque præparari possunt illis ex præcedenti ligno exustis, quum hujus arboris cæsis non ita sit periculosa ac prioris.

Hæc *Manga Brava* aliam terrestrem habet speciem, in apertis ac ventosis montibus crescentem, huic maxime similem, sed humiles hæc semper sunt arbores, foliaque multo sunt minora & angustiora, uti & flores ac fructus. Lac minori quoque effluit copia: Hujus autem usus nondum innotuit, quum raro occurrat. Plurimum illam inveni in nudis Hitoënsis regionis montibus, ex rubra argilla & acutis Corallinis lapidibus commixtis in illorum planitie.

Anno 1686 Litorea speciei lac compertum fuit, optime valere contra ictus *Ican Swangi*, qui in dulcibus vivit fluminibus, a quo Lariqueus quidam in pollice ictum acceperat, ita ut non tantum totum ejus intumesceret brachium, sed simul capitis vertiginem ac cordis anxietatem persentiret, quæ omnia evanescebant cum vulneris curatione, quam primum ipsi illineretur hoc lac.

Arbor hæc videtur descripta in *Horti Malabar. tom. 1. Fig. 39. nomine Malabarico Odallam. Bracmanis Uro*, tantumque parvum florum ac fructuum intercurrit discrimen, quod diverso regionum climati ac solo attribuendum est.

In *Rumphii Appendice* hæc inveniuntur.

Bintari fructus in Java sunt majores & rotundiores, tam qui in litore quam qui in ipsa crescunt regione, ex nucleis autem flavum & odoratum extrahitur oleum sequentem in modum. Maturos recipe nucleos, quos exsicca ad solem, dein contunde illos, & supra ignem excoque in pauca aquæ quantitate, uti ex *Minjac Djarac* id extrahitur, tum memoratum accipis oleum, quod calidum habetur, aliisque calidis mixtum oleis cum ferventibus quibusdam aromatibus illinitur artubus refrigeratis, cæterum nullum ibi adfert hæc arbor damnum.

In Macassar *Lamboetoe* vocatur, ubi & fructus majores sunt quam Amboinensium, nucleique in usu sunt ad oleum conficiendum, ejus vero folia sunt angustiora. Ibi ejus fructus decidui colliguntur, quorum putamen exterius computruit, remanente tantum tenui lignosaeque pellicula, quæ nucleum ambit, ex quo oleum præparatur.

Tabula Octogesima Prima

Ramum exhibet arboris *Lactaria*, quæ *Manga Brava* vulgo vocatur.

gelyk my ook andere meer berigt hebben, datze in de Westersche deelen van Indiën veel schadelijker is, dan in de Oosterlyke Eilanden. Niet te min maakt men uit dezelfde korrels, in de Zon gedroogt, en uitgeperst, een Oly, en dat met kleine moeite, 't welke bequaam is, om in de lamp te branden, en veel gebruikt werd op Macassar. Den deeg, daar uit den Oly geperst is, met kattoen gemengt, werd ook tot kaarssen gemaakt, by 't geringe volkje gebruikelijk, doch ruiken wat sterk.

De Ternatanen zyn zo bang voor dezen boom, als de Inlanders voor het voorgaande Blind-bout, zy zullen niet onder den boom zitten rusten, nog zyn bout gebruiken tot branden, om iets daar by te koken, zeggende, dat de kost daar by een quaadaardigheid bekomt, en in 't lyf beroerten maakt, doch de melk smeerenze op de steeken van den vis *Sabandar*, om die te geneezen.

In 't jaar 1678. heeft men in Amboina van dit bout begonnen koolen te branden, die zeer fyn en ligt werden, en bequaam zyn tot het maaken van buskruit, ook gemakkelijker te prepareeren, als die van het voorgaande Blind-bout, om dat 'er in het kappen van dit hout minder pe-rykel is.

Deze *Manga Brava* heeft nog een land-zoorte, die op lugtige bergen wast, de voorgaande meest gelyk, doch het blyven kleine boomen. De bladeren zyn ook veel kleiner en smalder, als mede de bloemen en vruchten. De melk loopt 'er wat spaarzaam uit: Zyn verder gebruik is nog onbekent, want het werd weinig gevonden. Ik heb het meest gezien op kaale bergen van Hitoes land, van roode klei en scherpe kraal-steenen gemaakt, en daarze vlak zyn.

Anno 1686. is de melk van de strand zoorte bevonden treffelyk goed te zyn tegens de steeken van den *Ican Swangi*, die zig in zoete rivieren ophoudt; waar van zekere Inlander op Larique in zyn duim gestookt wierd, dat hem niet alleen den gebeelen arm opswol, maar ook alreede draaying des hoofts, en benaauwtbeid des hertens gevoelde, derwelke terstond genas, zo draa hem deze melk op de wonde gesmeert wierde.

Dezen boom schynt beschreeven te zyn in *Hort. Malabar. tom. 1. Fig. 39. onder den Malabaarzen naam Odallam. Op 't Braminees Uro*, blyvende alleenlyk een klein verskil in de bloemen en vruchten, 't welk men de verscheidenheid der landen kan toeschryven.

In de Appendix van Rumphius werd dit 'er bygedaan.

De vruchten van Bintaro zyn op Java grooter en ronder, gemeen zo wel op strand als Landwaart in, uit de korrels werd een geel en welriekende Oly gebaalt op deze manier: Neemt de rype korrels, droogtze in de Zon, stootze klein, en kooktze over 't vuur met een weinig water; gelyk men met *Minjac Djarac* doet, zo hebt gy de voorgeschreeven Oly, dit werd gehouden voor beet, en onder andere warme Olyteiten gemengt, met nog eenige beete speceryen, werd over de verkoude leeden gesmeert, anders geen schadelykheid weet men aldaar van dezen boom.

Op Macassar *Lamboetoe* genaamt, alwaar de vruchten mede grooter zyn, dan aan 't Amboinsche, en de beesten mede gebruikelijk tot Oly, doch de bladeren vallen wel zo smal. Men neemt aldaar de afgevallen vruchten, waar aan de buitenste bolster meest vergaan is, blyvende maar een dunne boutachtige schaal, die den beest bekleet, waar uit men 't voornoemde Oly maakt.

De een-en-tachtigste Plaat

Vertoont een Tak van de Melkgevende Boom, die *Manga Brava* by 't gemeen genaamt wert.

OBSERVATIO.

Mire variare videtur hæc arbor fructibus, quod non tantum ex Rumphii descriptione, sed ex collatis etiam figuris constat, quæ in Horto Malabar. apud Rumphium, in Thesaurio Meo Zeyl. nec non apud Petiver. & Freyerum occurrunt, quæ inter se conferri possunt.

Hujus autem arboris, quæ potui invenire, Synonyma & auctores collegi in Thesaurio meo Zeyl. pag. 151 & 152. quæ hic repetere superfluum duco, ejusque figuram exhibui Tab. 70. & mihi dicitur Manghas lactescens, foliis Nerii crassis, venosis, Jasmini flore, fructu Persicæ simili venenato, ubi vide descriptionem & observationes, quæ, ut lubenter fateor, confusæ quodammodo ibi sunt, in hac enim planta tricas inveni, ex quibus me expedire vix potui, præsertim seductus Synonymis, ac Rumphii figura & descriptione, quæ minime inter sese conveniunt, descriptio enim ejus cum illa Odallam H. Malab. figura convenit, Figura autem respondet illi, quæ in H. Malab. part. 1. Tab. 46. exhibetur, & Curutu Pala ibi vocatur, uti ex illarum collatione statim elucescit. Odalla autem convenit cum figuris Petiveri, Freyeri, & Thes. Zeylanici, vocaturque Cerbera a Linneo in Char. pl. gen. No. 178. ubi ejus Characteres latius examinari possunt. Curutu Pala jungitur a Plukn. in Almag. pag. 43. cum arbore Javanica Persicæ foliis Herm. Cat. Mss. & cum arbore Indica Mali Persici folio. Hort. Beaum. pag. 10.

AANMERKING.

Deze boom schynt wonderlyk te verschillen in zyne vruchten, het geen niet alleen blykt uit de beschryving van Rumphius, maar ook uit de figuren, die in de Hortus Malabar. by Rumphius, Petiver, Freyer, en in myn Thes. Zeylan. gevonden werden, dewelke met elkander vergeleken kunnen werden.

Van deeze boom heb ik verders de benamingen en Schryvers, die ik heb kunnen vinden, by een verzamelt in myn Thes. Zeyl. op pag. 151 en 152. welke hier weder aan te halen overtollig is, en de Figuur daar van heb ik op Tab. 70. gegeven, welke van my genaamt wert Melkdragende Manghas, met dikke bladen van het Nerium, de bloem van de Jasmin, en de vrucht als een Persik, dog vergiftig, alwaar verders zie de beschryving en aanmerkingen, die daar wat geconfundeert zyn; want ik heb in deeze Plant eenige difficulteyt ontmoet, waar uit ik my naauwlyks heb kunnen redden, voornamentlyk misleidt zynde door de benamingen van anderen, en als ik de waarheid zal zeggen, door de figuur en beschryving van Rumphius zelfs, die met elkander niet zeer over een komen, want zyn beschryving komt over een met die van de Odalla van de Hortus Malabaricus; en zyn figuur met de Curutu-Pala aldaar in het eerste deel Tab. 46. verbeelt, zo als dit uit de vergelyking der figuren ligt blykt. De Odalla derhalven komt over een met de Figuren van Petiver, Freyer, en die van de Thesaur. Zeylan. welke Cerbera van Linnaeus genaamt wert in zyn Char. pl. gen. No. 178. alwaar deszelfs kentekens verder kunnen onderzocht werden. De Curutu Pala wert van Plukn. Almag. pag. 43. gevoegt met de Javaansche boom met Persike blad van Herman in zyn geschreeve Lyft, en met de Oost-Indische boom met een Persike blad van de Hortus Beaumont. pag. 10.

CAPUT TRIGESIMUM
NONUM.

Lignum Scholare. Pule.

Tertia hæc lactifera arbor peculiare sibi constituit genus a prioribus diversum. Satis crassum quoque gerit truncum, sed non altum, excepto si in filvis crescat, ubi non vexata excrescit & altior ac rotundior habet truncum, circa hominum vero ædes locata, ubi sæpius cæditur, decorticatur, ac dirumpitur, ejus truncus est crassus, humilis, rugoso, crasso, & fisso cortice obductus, qui hinc inde variis constat nodis. In filvis alatus est prope radicem, ac mox sese dividit in binos tresve majores ramos, qui eriguntur in altum, ejus autem coma aliquid peculiare habet, quo e longinquo ab aliis facile dignoscitur arboribus, est enim gemina, immo sæpe tripla, supremam Umbellæ partem referens, per peculiarem erectum ramum supra inferiorem ac reliquam latam comam sese elevantem.

Ramorum cortex glaber est & albicans. Junioribus ramis folia vicissim insident supra sese invicem, quatuor, quinque, vel sex in orbem simul posita, ac sex simul perfectum formant circulum, ex quo tres quatuorve novi simul progerminant ramuli, qui in summo vertice quinque sexve folia simul gerunt, in quorum centro apex brevis tanquam gemma locatur, qui autem pauciores gerunt radios, vel nondum completi sunt, vel partim decidui, unde & semper unum segmentum vacuum conspicitur.

Folia hæc maxime cum illis Mangæ conveniunt, ac irregularis sunt magnitudinis in uno eodemque circulo, palmam lata, quædam quatuor tantum pollices longa, ac binos lata, cum obtuso apice, firma, superiore parte glabra, inferiore plurimis parallelis costis seu protuberantibus striis pertexta, quorum apex deorsum flectitur, brevibus autem insident petiolis. In furculis hi circuli plures sibi invicem quasi incumbunt, qui in adultis arboribus, uti dictum fuit, sese dividunt per tres quatuorve longiores petiolos.

Flores in amplo & extenso racemo progerminant, qui Papajæ flores referunt, sed multo sunt minores, ac quisque flos componitur ex quinque sexve crassiusculis petalis albicantibus & extrorsum flexis tubulosis, quæ in centro suo tubum concavum formant, corona
alba

XXXIX. HO OFTSTUK.

School-bouidt.

DE derde Melk-boom maakt mede een geslagt op zig zelven, van de beide voorgaande verschillende. Hy is mede redelyk dik van stam, doch niet hoog, behalven in 't wild: als by ongemoeit opschiet, heeft by een hooger en ronder stam, maar omtrent wooningen van menschen staande, daar by dikwils gekapt, geschild, en gebrooken werd, blyft by dik, en laag van stam, met een ruige, dikke, en geborstene schorsse, hier en daar met knobbeln bezet. In 't wild gewint by ook vlerken by den wortel. Hy verdeelt zig straks in twee of drie hoofttakken, die regt over eind staan, en zyn kruin heeft iets byzonders, waar aan men hem van verre bekenen kan, want by is dobbelt, en zomtyds drie dobbelt, gelykende het bovenste een Cuperzol, of Zonne-scherm, op een byzonder verheven tak, boven de onderste een bredere kruin uitsteekende.

De schorsse der takken is effen en witachtig. Aan de dunne takken nu staan de bladeren, ook met beurten boven malkander vier, vyf, en ses in een kring, te weten ses in een volkomen kring, waar uit drie en vier nieuwe takjes spruitende, op baar kruin vyf of zes bladeren dragend met een kort spitsje in de midden, en dewelke minder ribben hebben, zyn of nog niet uitgewasschen, ofte ten deele afgevallen, weshalven men altyd een boek open ziet.

Zy gelyken meest de Mangas bladeren, en zyn van ongelijke grootte, ook aan een en dezelve kring, een band breed, sommige maar vier duimen lank, en twee breed, met een stompe spits, styf aan de bovenste zyde glad, van onderen met veele evenwydige ribben, of uitsteekende strepen doorreegen, met de spitse wat onderwaarts gebogen, en staan op korte steelen: Aan de jonge scheuten ziet men dezer kringen, sommige boven malkander staan, maar aan de volwassene boomen verdeelenze baar, als gezegt is, in drie en vier andere steelen.

Het bloeizel komt voort in een ydele en wydruitgebreide kroon of dolle, en gelykt het bloeizel van Papaja, doch is kleinder, zynde ieder gemaakt uit vyf of zes dikke blaadjes, witachtig, en uitwaarts geboogen, op een balsken staande, in de midden vertoonenze een hol pypken, met